

IV. MURAD İÇİN YAZILMIŞ MANZUM BİR NASİHAT-NÂME: KÂDIRÎ HÜSEYİN'İN MİFTÂH-I CENNET'İ

A POETIC NASIHAT-NAME WRITTEN FOR MURAD IV: MIFTAH-I CENNET OF QADIRI HUSEYİN

Ayşe PARLAKKILIÇ MUCAN *

Öz

Türk İslâm edebiyatı sahasında bireyi ve toplumu ıslah etmeyi amaçlayan pek çok nasihat-nâme yazılmıştır. Bu eserler; halkın geneline hitaben yazılabildiği gibi hususî olarak kadınlar, çocuklar, tarikat erleri, devlet idarecileri gibi toplumun belirli bir kesimi için de kaleme alınmıştır. Kâdirî Hüseyin'e ait Miftâh-ı Cennet isimli eser de 17. asır Osmanlı padişahlarından Sultan IV. Murad için nazmedilmiştir. Eserin amacı, henüz çocuk denecek yaşta tahta geçen padişahı irşat etmektir. Padişah, eser boyunca kendisini dünya ve ahiret saadetine ulaştırmak için verilen nasihatlerin muhatabıdır. Bu çalışmada, Sultan IV. Murad için kaleme alınan ve manzum bir nasihat-nâme özelliği gösteren Miftâh-ı Cennet isimli eser tanıtılacaktır. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, biyografik kaynaklarda hâl tercümesi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan eserin müellifi Kâdirî Hüseyin'in hayatı ve eserlerine değinilecektir. Ayrıca kaynaklarda Muhyiddîn-i Kâdirî olarak bilinen şahsiyetin, Kâdirî Hüseyin ile aynı kişi olabileceği hususundaki görüşler sunulacaktır. İkinci bölümde, çalışmamızın konusunu teşkil eden Miftâh-ı Cennet'in nüshaları tanıtılacak ve eserin muhtevası ile ilgili genel bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Miftah-ı Cennet, Muhyiddîn-i
Kâdirî, nasihat-nâme, siyaset-nâme,
Urlalı Kâdirî Hüseyin, IV. Murad

Keywords

Miftah-ı Cennet, Muhyiddîn-i
Qadiri, nasihat-name, siyaset-name,
Qadiri Huseyin from Urla,
Murad IV.

Abstract

Many nasihat-names have been written with the aim of improving the individual and society in Turkish Islamic Literature field. These works can be written for the general community, they are also written for a specific part of the society such as women, children, brethren, state administrators. The work named Miftah-ı Cennet of Qadiri Huseyin was written for Sultan IV. Murad, one of the 17th century Ottoman sultans. The aim of the work is to guide the sultan who ascended the throne at the age of just a child. Sultan is the collocutor of the advices given to lead him to the happiness of the world and the hereafter. In this study, Miftah-ı Cennet that was written for Sultan IV. Murad and has the feature of a poetic nasihat-name will be introduced. In the first part of the study, which consists of two parts, the life and works of Qadiri Huseyin, the author of the work, which does not have any information about his life in the biographical sources, will be mentioned. In addition, the opinions that the person known as Muhyiddin-i Qadiri may be the same person as Qadiri Huseyin will be presented. In the second part, the copies of Miftah-ı Cennet which is the subject of our study will be introduced and general information about the content of the work will be given.

* Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan
Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve
Sanatları Bölümü, Türk İslam
Edebiyatı Anabilim Dalı
ayseparlakkilic@windowslive.com
ORCID: 0000-0002-9448-758
Konya/TÜRKİYE

Gönderim Tarihi: 08/04/2021

Kabul Tarihi: 16/07/2021

GİRİŞ

Nasihat Arapça “نصح” “n-s-h” kökünden türemiştir. “N-s-h”; saf ve halis olmak (İbn Manzûr, 1994, C. 2, s. 615), balı arındırmak (Tehânevî, 1996, C. 1, s. 701), yırtık kumaşı veya elbiseyi onarmak, ihlas ve samimiyet anlamı taşır (Zebîdî, 1994, C. 7, s. 175). Nasihat ise akıl öğretmek (Hüseyin Remzî, 1887, C. 2, s. 236), bir kimseyi yanlış davranışlardan uzaklaştırmak ve doğru yola sevk etmek için yapılan konuşma, söylenen söz ve uyarılar için kullanılır (Kılıçlıoğlu, Devrim & Araz, 1972, C. 15, s. 236).

Tüm kültürlerde bireyi ve toplumu eğitmek, onlara doğru davranış şekillerini kazandırmak için nasihat içerikli metinler kaleme alınmıştır. Türk kültüründe de gerek İslâmiyet öncesi gerek İslâmiyet sonrası dönemde bu tür eserlere sıkça rastlanmaktadır. Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden Orhun Abidelerinde Bilge Kağan, halkına çeşitli nasihatlerde bulunmuş ve onları Çin tehlikelerine karşı uyarmıştır (Ergin, 1997, s. 5). İslâm öncesi Türk şiirinin günümüze kadar ulaşan en eski örneklerinden Budist Uygur şiirlerinde büyüklere saygı, sadaka vermenin fazileti, tamahkârlıktan sakınılmasının gerekliliği gibi çeşitli öğütler yer alır (Tekin, 1986, s. 28).

Türklerin İslâm medeniyeti dairesine girmeleri ile birlikte öğüt muhtevalı metinlerin sayısında artış gözlenmiştir. Bu durumda İslâm dininin nasihate verdiği önemin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim *Kur’ân-ı Kerîm*’de “iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyma”nın önemine vurgu yapılmış ve bunu yapan kişilerin kurtuluşa ereceği müjdelenmiştir (Kur’an-ı Kerim 3: 104). Yine *Kur’ân-ı Kerîm*’de peygamberler “nâsîh” olarak tavsif edilmiş ve nasihat etmek peygamberlerin temel vazifesi “tebliğ” ile birlikte zikredilmiştir (Kur’an-ı Kerim 7: 93). Hz. Âdem’in oğlu Şî’t’e ettiği nasihatler İslâmî edebiyatın ilk nasihat ve vasiyet metni olma özelliği göstermiş, Lokman Sûresi’nde Hz. Lokman’ın oğluna yaptığı nasihatler yer almıştır (Kur’an-ı Kerim 31: 13-19). Gazzâlî’nin kendisinden pek çok alanda ilim tahsil eden öğrencisi için kaleme aldığı *Eyyühe’l-Veled* de Kur’ân ve sünnet ekseninde verdiği çeşitli tavsiyeler ile İslâm medeniyetinin önemli nasihat metinleri arasında yer almıştır. Farsça kaleme alınan ve bilinmeyen bir kişi tarafından daha sonra Arapçaya tercüme edilen bu eserin, Türkçeye de pek çok tercümesi yapılmıştır (Ülken, 1962; Günaydın, 2011; Yıldırım, 2018).

Müslüman müellifler, İslâmiyet’in kabulünden sonra İslâm öncesi kendi kültür ve inançlarında tabii olarak bulunan ahlâkî değerleri İslâmî motiflerle yeniden yorumlamışlar; yeni dinin teşviki ile de nasihat içerikli metinler yazmaya hususi gayret göstermişlerdir. Bu gayretleri sırasında verilen nasihatleri etkili kılmak için çoğu zaman nazmın etkileyici büyüğünden faydalanmışlardır. Böylece Türk İslâm edebiyatında “manzum nasihat-nâme” türü adıyla isimlendirilen bir tür doğmuş ve bu türle ilgili eserlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. İslâmî edebiyatın ilk ürünlerinden *Kutadgu Bilig* ve *Atebetü’l-Hakâyık* bu türün ilk örnekleri olarak karşımıza çıkar. 13. asırdan itibaren de Anadolu sahasında telif ve tercüme olmak üzere manzum nasihat-nâme örnekleri görülmeye başlanır. Yunus Emre’nin *Risâletü’n-Nushiyye*, Âşık Paşa’nın *Dâsitân-ı Vâsf-ı Hâl-i Kesî*, Ahmed Fâkih’in *Çarh-nâme*, Refîî’nin *Beşâret-nâme*, Ârif’in *Mürşidü’l-Ubbâd* isimli eserleri telif edilen eserlerden bazılarıdır. Ahmed-i Dâî’nin *Vasiyyet-i Nûşirevân*, Seher Abdal’ın *Tercüme-i Sa’âdet-nâme*, Bedr-i Dilşâd’ın *Murâd-*

nâme, Şemseddîn-i Sivasî'nin *İbret-nümâ* ve Sabâyî'nin *Sırât-ı Müstakîm* isimli eserleri de tercüme yolu ile edebiyatımıza kazandırılmış manzum nasihat-nâme örneklerindedir.

Türk İslâm edebiyatında önemli bir tür teşkil eden manzum nasihat-nâmelerde, dinî, tasavvufî, ahlâkî ve içtimâî pek çok konuya temas edilmiştir (Kaplan, 2001). Muhatap kitleye göre nasihat konularının ağırlık merkezinin zaman zaman değiştiği bu eserlerde; babadan oğula yazılan nasihat-nâmelerde ahlâkî (Öztürk, 2013a, s. 11) kadınlara yönelik nasihat-nâmelerde kadının eşine karşı vazifeleri ve annelik, yöneticiler için yazılan nasihat-nâmelerde adalet teması ön plana çıkmaktadır.

Konu çeşitliliklerinin yanı sıra hedef kitlesi de eserden esere farklılık arz eden manzum nasihat-nâmeler; halkın geneli için yazılabildiği gibi kadınlar, gençler, tarikat erleri, çocuklar, devlet idarecileri gibi toplumun özel bir kesimi için de kaleme alınır. Örneğin, İslâmî edebiyatın ilk ürünlerinden *Kutadgu Bilig* devlet idarecileri için yazılmıştır. Yûsuf Has Hâcib, eserini toplumun her kesimine faydalı olması için nazmettiğini ancak eserinin idareciler ve hükümdarlar için daha ziyade faydalı olduğunu söyler:

yime bu kitab kör kamugka yarar

meliklerke artuk ilig kend tutar (b. 34) (Arat, 2018, s. 76)

“Yine bil ki bu kitap herkese yarar fakat memleket ve şehirleri

idare için hükümdarlara daha çok faydalı olur.” (Arat, 2018, s. 77)

İslâmî edebiyatın ilk ürünlerinden *Kutadgu Bilig*'in yöneticiler için kaleme alınması, nasihatın ilk muhatabının devlet idarecileri olmasına işaret etmesi bakımından oldukça manidardır. Nitekim bireyin ıslahı ile ideal bir toplum oluşturma gayreti taşıyan müellifler, devlet idarecilerinin düzelmesi ile de toplumun düzeleceğine inanır. Bu inançla Türk İslâm medeniyetinde yer alan pek çok eserde devlet idarecilerinin ıslahı için çeşitli tavsiyelere ve zaman zaman eleştirilere (Öztürk, 2013b) yer verilmiştir. Bu eserler arasında siyaset-nâmeler mühim bir yer teşkil eder. Pek çok nasihati muhtevi olmaları sebebi ile nasihat-nâme türü ile ilişkilendirilen siyâset-nâmelere (Uğur, 2001, s. 46) Ahmed b. Hüsameddîn el-Amasî'nin *Mir'âtü'l-Mülûk*, 16. asır sadrazamlarından Lutfî Paşa'nın *Âsaf-nâme*, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Nushatü's-Selâtîn*, Kâtib Çelebi'nin *Düstûrü'l-Amel li-İslâhi'l-Halel*; Koçi Bey'in *Telhîsât Der Ahvâl-i Âlem-i Sultân Murâd Hân* veya Koçi Bey *Risâlesi* örnek olarak gösterilebilir.

Çalışmamıza konu olan *Miftâh-ı Cennet* de muhatapı devlet idarecisi olan bir eserdir. Eser, 17. asır Osmanlı padişahlarından Sultan IV. Murad için kaleme alınmıştır. *Miftâh-ı Cennet*'in telif edildiği 17. asır, Osmanlı Devleti'nde büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir çağdır. Osmanlı münevverleri bu dönemi “nizâm-ı âleme ihtilâl, reâyâ ve berâyâyâ infiâl geldiği bir dönem” (Öz, 2010, s. 16) olarak tanımlar. Devlet yönetimindeki istikrarsızlık, mâlî ve askerî intizamın bozulması, Anadolu'daki Celâlî isyanları, devlet ricali ve halk arasında yayılan rüşvet ve iltimas gibi çeşitli sebepler devleti çözüme ve buhran dönemine sürüklemiştir. Devletin içerisinde bulunduğu bu durum, dönem eserlerinde de sıklıkla dile getirilmiştir. 17. asır şairlerinden Nev'îzâde Atâyî, devletin hâlini şu sözlerle tavsif eder:

Oldı devletlülür etfal sıfât

Oglan oyuncacı oldı devlet (Kortantamer, 1983, s. 66)

Aynı asır şairlerinden Nâbî de toplum içerisinde yaygınlaşan rüşvete işaret eder. Makam ve mansıbın rüşvet ile alındığını söyler:

Mansıbı akça ile almışdur

Bahr-ı deynün dibine talmışdur (Kortantamer, 1983, s. 96)

Veysî, 17. asır devlet ve toplum hayatına yönelik eleştirilerini dile getirdiği kasidesinde devletin içinde bulunduğu durumun sebebi olarak padişahu gösterir:

Balık baştan kokar derler fesâduñ başı ma'lûmdur

Ne kâdir kimse bir nutka diye hâzâ kitâbullâh (Gültekin, 2013, s. 64)

Aynı asırda *Miftâh-ı Cennet*'in yanı sıra Sultan IV. Murad'a devletin içerisinde bulunduğu durumu özetleyen ve bu durumun ıslahına yönelik çözüm önerileri sunan başka eserler de kaleme alınmıştır. Bunlardan biri Kadızâde İlmî Efendi'nin "bilmiş ol" redifli manzumesidir. Mezkûr eserde; devlet düzeni, askerî ve ilmî sınıfın bozulması gibi pek çok konuya yer verilmiştir. Eser, bir nasihat-nâmeden çok padişaha dönemin siyasî ve toplum ve hayatını özetler mahiyettedir:

Böyle zulm ile kalursa iki üç yıl bu cihan

İnmeye gökden yere çok lutf-ı Rahmân bilmiş ol (Ürekli, 1997, s. 291)

Bir başka eser ise IV. Murad'a devlet yönetiminde rehberlik etmesi için kaleme alınan *Koçi Bey Risalesi*'dir. Bu risalede Koçi Bey, padişahın çeşitli hâllerde nasıl davranması gerektiğini tıpkı bir öğretmen edası ile izah etmiştir. Bu ders verme işini de saygı hitapları arasına gizleyerek ustaca başarmış ve risalesini sunduğu padişahın takdirini kazanmıştır (Çakmakcioğlu, 2007, s. 16).

Miftâh-ı Cennet de yukarıda bahsi geçen Kadızâde manzumesi ve *Koçi Bey Risalesi*'nde olduğu gibi IV. Murad dönemi devlet ve toplum hayatındaki sorunlara ayna tutar. Ayrıca içerdiği nasihatler ile bu sorunlara çözüm önerisi sunar.

Miftâh-ı Cennet'in tanıtımına geçmeden evvel biyografik kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan eser müellifinin hâl tercümesine yer verilecektir.

1. Kâdirî Hüseyin'in Hayatı ve Eserleri

Miftâh-ı Cennet müellifi Kâdirî Hüseyin'in hayatına geçmeden önce kaynaklarda Muhyiddîn-i Kâdirî olarak zikredilen zatın Kâdirî Hüseyin ile aynı kişi olabileceğine yönelik görüş ve tespitlerimize yer vermeyi uygun gördük.

Muhyiddîn-i Kâdirî ile ilgili ilk bilgilere Mahmut Kaplan "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler" isimli çalışmasında yer vermiştir. İlgili çalışmada müellifin 17. asırda yaşadığı ve manzum bir nasihat-nâme kaleme aldığı ifade edilmektedir (Kaplan, 2002, C. 11, s. 795). Kaplan'ın verdiği bilgiler, daha sonra yazılan edebiyat tarihlerinde de aynen tekrarlanmıştır (Şentürk & Kartal, 2007, s. 455). Kaynaklarda Muhyiddîn-i Kâdirî'ye nispet edilen bir esere ulaşılmıştır. *Nasihat-nâme* isimli bu eser üzerinde bir yüksek lisans (Dağdelen, 2011) ve doktora (Tuğluk, 2018) çalışması

yapılmıştır. İlgili tezler ve eser incelendiğinde müellifin ismi, *Nasihât-nâme'* de geçen bir beyitten hareketle "Muhyiddîn" olarak verilmiştir. İlgili beyit şöyledir:

*Hak cemâlûñden hitâb eyledi ehl-i vahdete
Bu yüzi görmek beni görmek gibidür didi tâ
Didi iy sırrım serâyı Âdem'e ol pâdişâh
Ben seni niçün çıkardım kevine mir'ât ol baña
Bu hitâb olduğı dem Âdem'e sen hâzır idüñ
Kâdirî Muhyiddîn ismin anda kodı Hak saña* (b. 6343-6345) (Tuğluk, 2018, s. 859)

Bu beyitler, *Nasihât-nâme'* de Kâdirî tarikatının pîri Abdülkâdir-i Geylânî övgüsünün yer aldığı bir şiirde geçmektedir. Burada şair, pîrine "Muhyiddîn" isminin bizzat Hak tarafından konulduğunu ifade etmiştir. Nitekim Kâdiriyye tarikatının pîri Abdülkâdir-i Geylânî'nin asıl ismi "Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir"dir (Gürer, 2019, s. 56). Ancak her iki tezde de bu isim, müellifin ismi olarak yorumlanmıştır. Eserin başka hiçbir yerinde Muhyiddîn ismine yer verilmeyişi bizi şüpheye düşürmüştür. *Nasihât-nâme'* nin son bölümlerinde şöyle bir beyit yer almaktadır:

*Ya İlahî 'âkıbet eyle şehîd
Bu Hüseyin'i sen de âmîn di iy han* (b. 7987) (Tuğluk, 2018, s. 1026)

Nasihât-nâme üzerinde yapılan çalışmalarda bu beyit ve beyitte geçen "Hüseyin" ismi ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Üzerinde çalıştığımız *Miftâh-ı Cennet* müellifinin de isminin Hüseyin olması, Muhyiddîn-i Kâdirî olarak bilinen şahsın Kâdirî Hüseyin olma ihtimalini akla getirmiştir. Nitekim her iki müellif de Kâdirî tarikatna mensuptur, her iki eser de yakın tarihlerde telif edilmiştir. Eserler karşılaştırmalı incelendiğinde üslubun benzerlikten öteye geçip neredeyse aynı olması, kelime kadrosunun aynılığı, her iki eserde ortak üç beyit,¹ ortak beş mısra ve yalnız birkaç kelimenin değiştirilmesi sureti ile oluşturulan on dört beyitin varlığı Muhyiddîn-i Kâdirî olarak bilinen şahsiyetin Kâdirî Hüseyin ile aynı kişi olduğunu doğrulamıştır.

Kâdirî Hüseyin'in hâl tercümesine bakıldığında ise biyografik kaynaklarda hakkında herhangi bir bilginin yer almadığı görülür. Müellifin ismi, eserinin unvan

¹ *Haft-ı 'ırzıñ oldı helvâ kâğıdı
Gerçek erseñ virme zenne haftıñı* (b. 1967)

Aynı beyit *Nasihât-nâme'* de 1179 numaralı beyittir. (Bk. Tuğluk, 2019, s. 342)
İki haft virdi Süleymân ne didi

Soñra hayfâ 'âlemi yıkdım didi (b. 1970)
Aynı beyit *Nasihât-nâme'* de 1180 numaralı beyittir. (Bk. Tuğluk, 2019, s. 342)

*İy Muhammed ümmeti toğdı güneş
Şemsi balçıkla sıvar ba'zı Habes* (b. 2021)

Aynı beyit *Nasihât-nâme'* de 3718 ve 3824 numaralı beyittir. (Bk. Tuğluk, 2019, s. 342, 605)

sayfasında “Mevlânâ İbrahîm Halîl b. Ahmed b. Ya’kûb el-Urlavî el-Kâdirî” şeklindedir. Ancak ismin yazıldığı hat ile yazma nüshanın içerisindeki hattın farklı oluşu, bu ismin unvan sayfasına daha sonra eklenmiş olabileceğini akla getirir. Müellif, *Nasihât-nâme’* de olduğu gibi *Miftâh-ı Cennet’*te de ismini “Hüseyn” olarak ifade etmiştir:

Bu Hüseyn’iñ gözleri oldı tecellî kapısı

Tûr-ı Mûsâ oldı zâtım bendedir pîrim benim (b. 1314) (Kâdirî, yz. 8, 47a)

Bu Hüseyn’i yâ Rasûla’llâh Medîne vakfı kıl

İsm ü resmim fâni eyle ad u şanıım Muştâfâ (b. 1329) (Kâdirî, yz. 8, 47b)

Ol Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osman ‘Alî hürmetine

Rûz-ı mahşerde unutmâ bu Hüseyn’i Muştâfâ (b. 1933) (Kâdirî, yz. 8, 70a)

Yâ İlâhî bu Hüseyn’i kıl sa’id

‘Âkıbet aşkıñ yolunda kıl şehîd (b. 2986) (Kâdirî, yz. 8, 105b)

Şair, *Miftâh-ı Cennet’*te mahlasına yer vermezken *Nasihât-nâme’sinin* muhtelif beyitlerinde mahlasının “Kâdirî” olduğunu dile getirir:

‘Aceb mi Kâdirî kudret dilin halka haber vîrse

Bu dil et pâresin söyletdiren kimdür gören gelsin

İy Hak tecellî baña iy Hak tesellî baña

Kâdirî geldi saña estagfiru’llâh tövbe (b. 5498-5547) (Tuğluk, 2018, s. 774, 779)

Kâdirî Hüseyn Urlalıdır ve babası Ya’kûb isminde bir zattır:

Bir nazar eyle bu Ya’kûb oğlına

Urla kavminiñ nazar kıl cem’ine (b. 2986) (Kâdirî, yz. 8, 105b)

Bu evlâdı toğurdu Ya’kûb oğlu

Halîl’iñ mazharı İbrahîm oldı (b. 3897) (Kâdirî, yz. 8, 137a)

Müellifin yaşadığı yüzyıl ile ilgili bilgilere yine eserinden ulaşmak mümkündür. Kâdirî Hüseyn, *Miftâh-ı Cennet’*i yazmaya başladığı 1036 Muharrem/1626 Eylül-Ekim, tamamladığı 1037 Şa’bân/1628 Nisan ve *Nasihât-nâme’sini* tamamladığı 1041 Zilkâde/1632 Mayıs-Haziran yılları arasında hayatta olmalıdır. Ayrıca *Miftâh-ı Cennet’*te yer alan “ihtiyâr, pîr-i kâmil” sözcüklerinden hareketle eserini yazdığı sırada ileri bir yaşta olduğu söylenebilir:

İhtiyâruñ haq sözüñ tutmak gerek

Pîr-i kâmilden öğüt almak gerek (b. 1466) (Kâdirî, yz. 8, 52b)

*Miftâh-ı Cennet’*te müellifin tahsil durumuna dair herhangi bir bilgi yer almaz. Eserin pek çok yerinde kendisinden “ümmî, derviş, ümmî derviş” gibi sıfatlarla bahseden şairin bu sözlerle gerçek anlamda mı yoksa manevî anlamda mı bir ümmîlikten bahsettiğini kesin olarak söylemek mümkün değildir.

Kâdirî Hüseyin, eserinde bağlı bulunduğu tarikata işaret etmiştir. Buna göre müellif Kâdirî tarikatına mensuptur ve bu tarikatın pîri Abdülkâdir-i Geylânî'ye muhabbetle bağlıdır. Şeyhi ise İsmâil-i Rûmî olmalıdır. Nitekim müellif ile aynı tarihlerde yaşadığı bilinen İsmâil-i Rûmî, tarikat içerisinde "Pîr-i Sâni" sıfatı ile anılır ve İstanbul Tophane'de yer alan Kâdirî âsitânesinin kurucusudur (Akkuş, 2001, C. 23, s. 120)

Çü pîrüm Şeyh 'Abdu'l-kâdirî'dür

O Gılânî hakikat pertevdür (b. 3922) (Kâdirî, yz. 8, 138a)

Benim şeyhimdir İsmâ'îl anî-çün

Bu dîn yolına kırbânım anî-çün (b. 3937) (Kâdirî, yz. 8, 138b)

Kâdirî Hüseyin'in IV. Murad için yazdığı eserini sultana sunup sunmadığı ile ilgili net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak müellifin padişah ile görüşmek istediğini ve bir türlü görüşemediğini *Nasihât-nâme*'de yer alan şu beyitlerden anlıyoruz:

Seni üç senedür da'vet iderem Hakk'a ben iy han

Yüzin Hak'dan çevirdi dir saña hep halk-ı İslâmbol

Şehâ bir kerre bizimle buluşmak küfr-i ekber mi

Süleymân mûra muhtâc oldu dir hep halk-ı İslâmbol (b. 917-918) (Tuğluk, 2018, s. 316)

Sultanla görüşüp görüşmediği kesin olarak bilinmeyen şairin saray çevresine yakın olduğu söylenilebilir. Nitekim şair, *Miftâh-ı Cennet*'in toplanmasına vesile olan bir zattan bahseder. Bu zat, padişahın hasekisi Rıdvan Ağa'dır:

Dir iseñ bir yârim olsa ehl-i hak

Hâşekîñ Rıdvan Ağa'ya himmet it (b. 2284) (Kâdirî, yz. 8, 82a)

Hâşekîñe var du 'â eyle şehâ

Var imiş 'âlemde bir dostuñ şehâ (b. 2287) (Kâdirî, yz. 8, 82a)

Şehâ kanğı vezîrîñ toğrı söyler evliyâdandır

Biri Hüsrev vezîrîñdür birisi hâşekîñ Rıdvan (b. 3836) (Kâdirî, yz. 8, 135a)

Müellif, Rıdvan Ağa ile ilgili dua beyitlerinin bulunduğu bölümde Rıdvan Ağa'nın hocası olduğunu söyleyerek aralarındaki yakınlığa işaret eder:

Niyyeti hayr ise yâ Rab arka ol

Bu kuluñı hüfz idüp yardımcı ol

Şakla hem yâ Rab hocası miskîni

Ümmet itgil Ahmed'e Muhammed'i

Hoca-i kevneyne yâr it hocasın

Ol habîbüñe ulaştır hocasın (b. 2302-2304) (Kâdirî, yz. 8, 82b)

Kâdirî Hüseyin'in yaşadığı yer ile ilgili de net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak *Miftâh-ı Cennet*'te yer alan "Mezkûr Kaşide Tophâne'de Olan Nükte İçün Dinilmiştir" (Kâdirî, yz. 8, 82b) başlıklı şiirden ve eserde geçen Kağıthane, Kasımpaşa, Okmeydanı, Üsküdar gibi semt isimlerinden hareketle İstanbul'da bulunmuş olabileceğini ve bu şehri bildiğini söyleyebiliriz.

Kaynaklarda Muhyiddîn-i Kâdirî olarak bilinen şahsın *Miftâh-ı Cennet* müellifi Kâdirî Hüseyin ile aynı kişi olduğu kanaatindeyiz. Buna bağlı olarak Muhyiddîn-i Kâdirî'ye nispet edilen *Nasihât-nâme*, Kâdirî Hüseyin'e ait ikinci bir eser olarak düşünülebilir. Ancak bu noktada dikkati çeken bazı hususlar söz konusudur. Bunların başında, müellifin eserinden "cennet" olarak bahsetmesi gelmektedir:

Bin otuz beşde başlandı bu Cennet

Temâm biñ kırkda bedr oldı rahmet (b. 6689) (Tuğluk, 2018, s. 893)

Nasihât-nâme'nin yer aldığı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde "manzum bir eser" olarak kayıtlı olması ve müellifin eserden "cennet" olarak bahsetmesi *Miftâh-ı Cennet* ile bir ilgisi olabileceği ihtimalini akla getirmiştir. Nitekim müellif, eseri yazma sebebini *Miftâh-ı Cennet*'te olduğu gibi Hz. Peygamber'in rüyasına girmesi ve ümmetini uyarmasını istemesi olarak ifade etmiştir. Üslup özellikleri bakımından neredeyse bire bir aynı olan bu iki eser, muhteva ve tertip hususiyetleri bakımından da büyük ölçüde benzerdir. *Nasihât-nâme* ve *Miftâh-ı Cennet*'in, bir eserin iki ayrı parçası olabileceği düşüncesi *Nasihât-nâme*'de yer alan şu beyitle daha da kesinlik kazanmıştır:

Bu nusha on iki biñ beytden artuk

Sadef on iki biñdür cevheri çok (b. 6588) (Tuğluk, 2018, s. 883)

Kâdirî Hüseyin, eserinin on iki bin beyitten fazla olduğunu açıkça ifade etmiştir. Eser üzerinde yapılan doktora çalışmasında *Nasihât-nâme*'nin tenkitli metni 7997 beyitten müteşekkildir. *Miftâh-ı Cennet* ise 4017 beyittir. Her iki eser toplamda 12.014 beyitten oluşur. Buna göre, şairin on iki bin beyitten fazla ifadesi ile ne demek istediği de ortaya konmuştur.

İlgili hususlar göz önünde bulundurulduğunda, *Miftâh-ı Cennet ve Nasihat-nâme*'nin tek bir eser olduğu söylenebilir. Böylece Kâdirî Hüseyin'e ait tek bir esere ulaşılmıştır demek doğru olacaktır.

2. *Miftâh-ı Cennet*

2.1. Nüshaları

Miftâh-ı Cennet'in ulaşabildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kemal Edip Kürkçüoğlu Koleksiyonu'nda 8 arşiv numarası ile yer alır. İlgili nüsha, kütüphanede "Miftâhu'l-Cenneh-Manzum" olarak kayıtlıdır. Kahverengi, ebrulu, miklepli mukavva ciltlidir. Nohudî renk, kalın ve aharlı bir kâğıttan müteşekkildir. 224x160 mm, (180x115 mm) ebatlarındadır. Mücedveldir. Harekeli nesih ile kaleme alınmıştır. Başlıklar ve bazı beyitler kırmızı, diğer kısımlar siyah mürekkep ile nazmedilmiştir. Eser, 147 varak ve 15 satırdan oluşan nüshanın 1b-141a varakları arasında yer almaktadır. Mezkûr nüsha, 14 Şa'bân 1037/19 Nisan 1628 tarihinde istinsah edilmiştir.

2.2. Muhtevası

Miftâh-ı Cennet, yazımına Muharrem 1036/Eylül-Ekim 1626 yılında başlanıp Şa'bân 1037/Nisan 1628 yılında tamamlanan manzum bir nasihat-nâmedir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde tespit edilen tek nüshasında başlığı "Hâzâ Kitâbu Miftâhî'l-Cenneti ve Bâbi'l-'Adâleti ve Bihî" şeklindedir. Müellif, eser içerisinde de bu isme yer vermiştir. Buna göre eserin iki ismi vardır. Bunlardan biri *Miftâh-ı Cennet* diğeri *Bâb-ı Adâlet*'tir:

Bu mevlûd ismidir Miftâh-ı Cennet

İkinci ismidür Bâb-ı 'Adâlet (b. 3888) (Kâdirî, yz. 8, 137a)

Kâdirî Hüseyin, eserini yazma amacının Hz. Peygamber'in rüyasına girmesi ve kendisinden böyle bir eser kaleme almasını istemesi olarak ifade eder. Hz. Peygamber, kendisinden ümmetini ve padişahı irşat etmesini istemiştir:

Bize rü'yâda didi Şâh-ı Rusûl

Hakkı var söyle didi tırma hemân (b. 571) (Kâdirî, yz. 8, 21a)

Cenge gönderdi beni Şâh-ı Rusûl

Ümmetime didi göster doğru yol

Zâlim oldı ümmetim hep iy oğul

Var uyandır bunları iy gonca gül (b. 2695-2696) (Kâdirî, yz. 8, 96a)

Seniñ pendiñ için emr olmuşam ben

N' için hâke nazar itmez uçarsın (b. 895) (Kâdirî, yz. 8, 32b)

Bugün şer'-ile da'vâya geldim

Murâd Han'ı meger irşâda geldim (b. 3562) (Kâdirî, yz. 8, 125b)

Ağırlıklı olarak mesnevi formunda kaleme alınan *Miftâh-ı Cennet*, farklı nazım şekillerini de muhtevadır. Nüshanın biçim hususiyetlerine bakıldığında, dört farklı risaleden oluştuğu izlenimini verir. Eser içerisinde yer alan dört farklı tarih de bu fikri doğrulamaktadır. Müellif, eserinin dağınık hâlde bulunduğunu ve Haseki Rıdvan Ağa isimli bir zat tarafından toplandığını ifade eder. Eserde yer alan farklı tarihlere ve müellifin söylemine bakılırsa eser, farklı zaman dilimlerinde parça parça nazmedilmiştir:

Bu kitâbım hep perâkende idi

Her varağ bir kûşede mecrûh idi

Şıdık-ıla cem' eyledi Rıdvan Ağa

Aña câyizdür disem ben evliyâ (b. 2293-2294) (Kâdirî, yz. 8, 82a)

Miftâh-ı Cennet'in birinci risalesi olarak sınıflandırdığımız kısmı 866 beyitten müteşekkildir. Bu kısım, 116 beyitlik bir mesnevi ile başlar. Devamında tevhîd, na't, medh-i çâr-yâr kabîlinden beyitler yer alır. Gazel, kaside, kıt'a, mesnevi, gibi çeşitli nazım şekillerinden oluşan birinci risalede, öğüt muhtevalı şiirlerin yanı sıra Hz.

Peygamber ve Abdülkâdir-i Geylânî için yazılan kasideler dikkat çekicidir. Eserin ikinci risalesi 514 beyitten oluşur. Bu kısımda da nasihat muhtevalı şiirler, Hz. Peygamber ve dört halife naatleri bulunur. Ayrıca devrin siyasî ve sosyal hayatına yönelik hususiyetleri konu edinen “telhîs” türü şiirler bulunur. Üçüncü risale gazel ağırlıklıdır ve “Miftâh-ı Âb-ı Hayvân ve Vâsıl-ı Canân” şeklinde özel bir isim taşır. Bu bölümdeki gazellerin geneli de pend-nâme türündedir. *Miftâh-ı Cennet*’in en hacimli kısmını 2084 beyit ile dördüncü risale teşkil eder. Bu kısımda da ağırlıklı olarak pend-nâme ve telhîs türü şiirler yer alır.

Miftâh-ı Cennet’te Sultan IV. Murad; dinî, ahlâkî ve siyasî pek çok nasihatın muhatabıdır. Şair, padişaha şeriata bağlı olmasını tavsiye eder. Sultan şeriata uyarsa Hz. Peygamber de ona yardımcı olacaktır:

‘*Âşık ol şer’-i şerîfe Muştafâ yâriñ ola*

Şer’a kânûnuñ uyarısa işlemek kârîñ ola (b. 398) (Kâdirî, yz. 8, 15a)

Padişah; az uyuması, bilhassa seher vakitlerinde uyanık kalarak Allah’a dua etmesi hususunda ikaz edilir:

Yatma hünkârım seherlerde du’â eyle Hağ’a

Ol du’â arşa deyin gider niyâz eyle Hağ’a

Bir du’â üzre mu’allağdur bu gökler iy Murâd

Şıdk-ıla Hağ Hağ diyen va’lâhi kalmaz nâ-murâd

İki üç sâ’at uyuma evvelinde gîceniñ

İki üç sâ’at uyuma âhîrinde gîceniñ

Yâ İlâhî vir baña maşşudumu di secde kıl

Gül yüzüñ sür yirlere rûhânî kuvvet istegil (b. 385-388) (Kâdirî, yz. 8, 14bb)

Şair, devlet yönetimine yönelik verdiği nasihatlerde “adalet” vurgusu üzerinde durur. Verilen örneklerle padişah adil olmaya teşvik edilir:

Bir nefes ‘adl eylese bir pâdişâh

Dökilür tağlar kadar olsa günâh (b. 114)

‘Âlemiñ miftâhu bir ‘âdil elinde gizlüdür

Kilidüñ açmağ dilerseñ dîn yolunda gizlüdür

Ol kilid ‘Osman’a Orhân’a açıldı remz ile

Ol kilid şimdi mu’allağ sen emîre gizlüdür (b. 410-411) (Kâdirî, yz. 8, 15b)

Eserde yer alan “telhîs” şiirleri devrin siyasî ve toplumsal hayatını gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir. Bilhassa eserin yazılmaya başlandığı tarihlerde, devleti padişahın annesi Mahpeyker Kösem Sultan’ın yönetmesi sert bir dille eleştirilmiştir:

Salţanat ‘avrat elinde hor u zâr

Ķanı ĝayret Ķanı nâmûs Ķanı âr

Tahtıña 'avrat şerik oldu iy yār

Şıgmadı bir tahta iki şehriyār (b. 1979-1980) (Kâdirî, yz. 8, 71b)

Padişah, devlet yönetimini kontrolüne alması konusunda sık sık uyarılır. Ona, kendisinden önceki padişahların başarıları hatırlatılarak cesaret verilir:

Bu kilid ceddin Süleyman'a açıldı remz ile

Kimdedir miftâhı hâlâ gir hazîneñde ara (b. 340) (Kâdirî, yz. 8, 13a)

Dedeñ Sultân Muhammed kanı Ahmed

Seherde giceler fikr eyle yatma (b. 977) (Kâdirî, yz. 8, 35b)

Ceddiñdi Selim Han'ı işitdiñ ne kılıçdı

Gayret kılıcın kabza-i sultâna sorarlar (b. 1652) (Kâdirî, yz. 8, 59a)

Çok mühim, acele yahut olağanüstü durumlarda toplanan ve verilen kararların hemen uygulamaya konulduğu "ayak divanı" (Mumcu, 1986, s. 155), devlet yönetimine yönelik verilen nasihatler arasında yer alır. Padişah'tan en azından ayda bir kez ayak divanı yapması istenmiştir:

Ayda bir kerre ayak dīvānın it

Şoñra var seyr ü sülüküñ gez git (b. 81) (Kâdirî, yz. 8, 4a)

Ayda bir kerre ayak dīvānın eyle gāhice

Meşveret sünnet durur ehliyle söyleş gāhice (b. 280) (Kâdirî, yz. 8, 11a)

Eserin yazıldığı dönemde kullanımı bir hayli yaygınlaşan ve sonraki dönemlerde sıkı yasakların getirildiği tütün, müellifin üzerinde en çok durduğu konulardan biridir. Tütüne şiddetle karşı çıkan şair, padişahı da tütün kullanımının önlenmesine yönelik kalıcı tedbirler alması konusunda uyarır:

Şöyle bir muhkem yaşağ eyle duhānıñ haqqına

Bu yaşağıñ heybetine ins ü cin disün emān

İşbu zulmetle nice feth ola Bağdād' uñ seniñ

Bir hazîne başka ister dirhemi va'llāh inan

Vakt olur bir dirhemi çıkdı seferlerde ona

Zulme va'llāhi sebebdür tohmı iy şāh-ı cihān

Bā-huşüşā İngiliz'den geldi icād-ı Firenk

Bir belā oldu Muhammed ümmetine nā-gehān

Cedd-i a'lāñı seversen tohmını kırdır hemān

Yir ü gök halkı du'acıñ ola hep kevn ü mekān

Çitfçinüñ tohmı duhān oldu ni derler gendüme

Oldı Hindistān kumaşına berāber bī-gümāñ

*N'eylesün Bağdād'ı kırka elliye bir kilesi
Ne vakite dirhem ile şatılır cevher duhān*

*Hakkına yetmez mi huccet yuhibbu'l-müsrifin
İşbu işraf-ıla ağlarlar zemīn ü āşumān*

Def'i zıllu'llāha lāzım belki belki farz-ı 'ayn

Bu tütün peydā olaldan kılıcuñ kesmez inan (b. 469-477) (Kâdirî, yz. 8, 17b)

Miftâh-ı Cennet'te üzerinde durulan meselelerden biri de 17. asırda yaygınlık kazanan rüşvettir (Kocaman, 2020). Şair, devlet kademelerindeki kişilerin bu göreve rüşvet karşılığında getirildiklerini beylerbeyleri üzerinden verdiği örnekle ifade eder:

Nice 'āşī olmasun beglerbegi

Zarbice zālim iderler ol begi

Rüşvet ile mansıb alan beg 'aceb

Zulm-ile n'eyler re 'āyāyī 'aceb (b. 2191-2192) (Kâdirî, yz. 8, 79a)

Aynı şekilde, kadıların da cāize adı altında rüşvet aldıkları imalı bir şekilde eleştirilir:

Kazılar rüşvet yimez yir cāyize

Cāyize kaᅅᅅi kitāb içre yaza (b. 2097) (Kâdirî, yz. 8, 75b)

Rüşveti çok söyle hışmudur şeker

Rüşvet almaz cāyizeden vir haber (b. 2674) (Kâdirî, yz. 8, 95a)

Miftâh-ı Cennet, genişçe bir dua bölümü ile tamamlanır. Bu bölümde birçok İslâm büyüğünün isimleri anılarak dua edilir. Eserin sonunda şair, Sultan IV. Murad'a dua eder ve kendisi için de dua talep eder:

'İlim tahtına şāh eyle Murād'ı

'Akl tahtında hükm ide 'ibādī

Şehā Sultān Murād'ı 'ādil eyle

Tecellī-zātıñna hem vāşil eyle

İlahī Han Murād'a 'aql-ı küil vir

Aña irşāda kâbil bir gönül vir

Helāk itme enāniyyetle anı

Aña virir baña kalb-i selīmi

Murād'ın kalbine 'ālī-nazar kıl

Zulüm zehrini 'adl ile şeker kıl (b. 4008-4012) (Kâdirî, yz. 8, 141a)

Şıᅅındım saña yā Rab bunda anda

Beni virdüm emānet saña sende

Bize ihsân idenler Fâtiha bir

Sekiz cennetde vir yâ Rab aña yir

Biñ otuz yidi târihde bu evlâ

Toğup Şa bân ayında oldı tekml (b. 4014-4017) (Kâdirî, yz. 8, 141a)

SONUÇ

17. asır şairlerinden Kâdirî Hüseyin'e ait *Miftâh-ı Cennet*, manzum nasihat-nâme literatürüne dâhil bir eserdir. Bu makalede, *Miftâh-ı Cennet* isimli eser genel hatları ile tanıtılmış ve muhteva hususiyetleri özetlenmiştir. Ayrıca kaynaklarda Muhyiddîn-i Kâdirî olarak bilinen şahsın, *Miftâh-ı Cennet* müellifi Kâdirî Hüseyin ile aynı kişi olabileceğine yönelik tespitlere ve Muhyiddîn-i Kâdirî'ye nispet edilen *Nasihât-nâme* isimli eserin, *Miftâh-ı Cennet*'in bir parçası olabileceğine yönelik görüşlere yer verilmiştir.

Miftâh-ı Cennet; Osmanlı Devleti'nde idarî, iktisadî, içtimaî alanlar başta olmak üzere büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı 17. asırda nazmedilmiştir. Bu asırda Kadızâde İlmî Efendi, Nâbî, Nev'îzâde Atâî, Veysî gibi pek çok şairin eserinde devlet ve toplumun içerisinde bulunduğu buhranlı döneme dair ipuçlarına rastlanır. Kâdirî Hüseyin nasihat-nâmesinde de aynı durum söz konusudur. Müellif, devlet ve toplumun her bakımdan yozlaşmaya uğradığı bu çağda kaleme aldığı eseri ile padişaha yol göstermek istemiştir. Bu açıdan eser, bir devlet idarecisi için yazılması ve devlet yönetimine dair içerdiği nasihatler ile siyaset-nâme türü ile de ilişkilidir.

Ayrıca bu eser; Türk İslâm edebiyatı manzum nasihat-nâme sahasındaki değerinin yanı sıra içinde doğduğu toplum hayatına yönelik içerdiği bilgiler, 17. asır tarihi eleştirisi ve dönemin zihniyet yapısını ortaya koyması bakımından da dikkate değerdir.

EXTENDED ABSTRACT

Poetic nasihat-names, one of the genres mostly written in Turkish Islamic literature, have been written on many religious, mystical and social subjects. These works, in which the content varies according to the addressee, can be written for the general public as well as a specific segment of the society such as women, youth, children, sect members, state administrators. In this sense, it is significant that *Kutadgu Bilig*, one of the first poetic nasihat-names in Turkish Islamic literature, was written for the state administrators. Because it's important that the first addressee of the advice is the state administrator in terms of reflecting the belief that the improvement of the state administrators will also improve the people.

Miftâh-ı Cennet, the subject of our study, is a work addressing to a state administrator. Although the work contains advices for the general public, its main purpose is to guide Murad IV, the sultan of the period. The only copy of the work that we have been able to identify is registered with the archive number 8 in Kemal Edip Kurkcuoğlu Collection, Suleymaniye Manuscript Library. Its name is recorded as "Miftahu'l-Cenneh-Manzum" in the library. The relevant copy consists of 147 leaves and 15 lines. *Miftâh-ı Cennet* is among the leaves 1b-141a of this copy. The copy was

copied on 14 Shaban 1037/19 April 1628. *Miftah-ı Cennet* is a verse of nasihat-name written in Muharrem 1036/September-October 1626 and completed in Shaban 1037/April 1628. When we look at the formal characteristics of the manuscript, it gives the impression that it consists of four different treatises. Four different dates in the work confirm this idea. The author states that his work was found in scattered form and was collected by a person named Haseki Rıdvan Aga. According to the different dates in the work and the discourse of the author, the work was written in different periods piece by piece. *Miftah-ı Cennet* was written after the author had seen Prophet Muhammed in his dream in which the prophet asked the author to guide his ummah and the sultan. The period when the work was written corresponds to the first regnal years of Sultan Murad IV. In these years, the state was administered by Mahpeyker Kosem Sultan, the mother of the sultan. In the work, the sultan is often warned about taking over the administration. The sultan is advised to be a just ruler and to follow Islamic shariah. By expressing the merits and successes of the former sultans, Sultan Murad IV is reminded of his historical legacy.

The author of *Miftah-ı Cennet* is a person named Qadiri Huseyin from Urla. During our research on *Miftah-ı Cennet* and its author, it has been determined that the person mentioned as Qadiri Huseyin from Urla and Muhyiddin-i Qadiri in the sources may be the same person. It has also been noticed that the work named Nasihat-name, attributed to Qadiri Muhyiddin, may be a part of *Miftah-ı Cennet*.

In this study, *Miftah-ı Cennet* written for Sultan Murad IV and included in the verse nasihat-name literature was introduced and its content features were presented. In addition, the opinions and determinations about that the person known as Muhyiddin-i Qadiri in the sources may be the same person as the author of *Miftah-ı Cennet*, Qadiri Huseyin from Urla and also the work named nasihat-name attributed to Muhyiddin-i Qadiri may be a part of *Miftah-ı Cennet* were revealed in the study. *Miftah-ı Cennet* is remarkable for giving information about the 17th century, called as the dissolution period of the Ottoman Empire. In addition to its literary value, the work is also important in terms of the historical criticism and revealing the mentality of the 17th century.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (2001). İsmâil Rûmî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 23, s. 120). İstanbul: TDV Yay.
- Arat, R.R. (2018). *Kutadgu bilig*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Çakmakcıoğlu, S. (2007). *Koçi Bey risaleleri*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Dağdelen, S. (2011). *Muhyiddîn Kâdirî'nin nasihat-nâme adlı divanı: inceleme-metin* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Ergin, M. (1997). *Orhun âbideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Gültekin, H. (2013). Veysî'nin sosyal tenkit içerikli kasidesi. *Erdem*, 64, 31-47.
- Günaydın, Y.T. (2011). Gazâlî tercümeleleri: Osmanlı devri ve 1928 sonrası için bir bibliyografya denemesi. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 16(30), 63-90.
- Gürer, D. (2019). *Abdülkâdir Geylânî -hayatı, eserleri, görüşleri-*. İstanbul: İnsan Yay.
- Hüseyin Remzî. (1887). *Lügat-ı Remzî*. 2 cilt. İstanbul: Matba'a-i Hümayûn.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. (1994). *Lisânü'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Kocaman, K. (2020). *XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde rüşvet*. İstanbul: Libra Kitap.
- Mevlânâ İbrahim Halîl b. Ahmed b. Ya'kûb el-Urlavî Kâdirî. *Miftâhu'l-cenneh-manzum*. Süleymaniye Kütüphanesi. Kemal Edip Kürkçüoğlu Koleksiyonu, 8, 1b-147a.
- Kaplan, M. (2001). Manzûm nasihat-nâmelerde yer alan konular. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 133-185.
- Kaplan, M. (2002). Türk edebiyatında manzum nasihat-nâmeler. *Türkler* (C. 11, s. 791-799). Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Kılıçoğlu S. & Devrim, H. & Araz, N. (Ed.). (1972). *Büyük lügat ve ansiklopedi*. 12 cilt. İstanbul: Meydan Yay.
- Kur'an yolu*. Erişim 1 Şubat 2021. <https://kuran.diyadin.gov.tr>
- Kortantamer, T. (1983). 17. yüzyıl şâiri Atâyî'nin hamsesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun görüntüsü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, I, 61-105.
- Kortantamer, T. (1984). Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu eleştirisi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, 83-116.
- Mumcu, A. (1986). *Divan-ı hümayun*. Ankara: Birey ve Toplum Yay.
- Öz, M. (2010). *Kanûn-ı kadîmin peşinde Osmanlı'da "çözülme" ve gelenekçi yorumcuları*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Özcan, A. (2017). *IV. Murad şarkın sultanı*. İstanbul: Kronik Yay.
- Öztürk, M. (2013a). Klasik Türk edebiyatında babadan oğula-ebeveynenden çocuğa-nasihat geleneği. *Akademik Bakış*, 39, 1-22.
- Öztürk, M. (2013b). Klasik Türk edebiyatında padişahlara yapılan yergiler. *Turkish Studies*, 8/1, 2143-2164.
- Şentürk, A.A. & Kartal, A. (2007). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali. (1996). *Keşşâfû işlâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. 2 cilt. nşr. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Tekin, Ş. (1986). İslam öncesi Türk şiiri. *Türk Dili (Türk Şiiri Özel Sayısı I -Eski Türk Şiiri)*, 51(409), 28.
- Tuğluk, M.E. (2018). *17. yüzyıla ait hareketli bir eser: Kadîrî Muhyiddîn'in manzum nasihatnâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Özel İsimler Dizini-Tıpkıbasım)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Uğur, A. (2001). *Osmanlı siyâset-nâmeleri*. Ankara: MEB Yay.
- Ülken, H.Z. (1961). Gazzâlî'nin bazı eserlerinin Türkçe tercümeleleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 59-69.
- Ürekli, B. (1997). Dördüncü Murad devrine dair Kadîrî'nin bir manzûmesi. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 11, 277-300.
- Yıldırım, S.S. (2018). *Eyyühe'l-veled tercümesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseyînî. (1994) *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 6 cilt. thk. Abdülkerim el-Azbavî. Kuveyt: Matba'atu Hükûmeti'l-Kuveyt.